

**Ko'chkunchixonning hukmronligida Shayboniylar saltanati.
Namangan davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti tarix yo'nalishi
talabasi Erkinjonov Elomon Umidjon o'g'li.**

Annotatsiya: Ushbu maqola Ko'chkunchixon hayoti va Shayboniylar haqida ma'lumot beradi, shuningdek Ko'chkunchixon davridagi siyosiy faoliyat haqida ma'lumot beradi. Shuningdek uning shaxsiyati haqida ham to'xtab o'tilgan. Bundan tashqari o'sha davrdagi siyosiy voqealar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Ko'chkunchixon, Suyunchixon, Temur Sulton, Ubaydulla Sulton, Samarqand, Buxoro, Turkiston, Safaviylar, Xurason.

Muhammad Shayboniyxon vafotidan so'ng Chingiz yasoqi va turkiy an'analarga sodiq qolgan holda Shayboniy taxtiga Ko'chkunchi Sulton o'tirdi. Biroq, Eron bosqini arafasida taxtga Ko'chkunchini tug'ushgan ukasi Sevinchi Sulton (ayrim manbalarda Suyunchixo'ja Sulton) taxtga o'tkazilishi kerak edi. Ko'chkunchixon Suyunchixon dan Yoshi katta bo'laganligi bois u taxtga o'tqazildi. Shayboniy silsilasiga muvofiq Ko'chkunchixon Samarqandda taxtga o'trib oliy hukmdor sifatida mamlakatni idora etdi. Uning ilm fanga berilganligi harbiy hokimiyatni Ubaydullaxon qoliga to'planishiga imkon berdi, biroq Ubaydullaxon Ko'chkunchixon ga hech qachon xafv sifatida ko'rmagan va hamisha uni qo'llab-quvvatlagan edi. Ko'chkunchixon o'z faolyait davrida harbiy yurishlarda kam qatnashgan hukmdorlar sirasiga kiradi. Manbalarda qayt etilishicha xon davlat ishlaridan yiroq, shariatparvar, zohid va olim-u ulomoning himoyachisi hisoblangan, nihoyatda soddadil bo'lgan.¹

Ko'chkunchixon 1454-yili Abulxayrixon saroyida tug'uladi. Ko'chkunchixon ota tomondan Jo'jixon nasli orqali Chingizxonga borib taqalsa. Ona tomondan Robiya Sulton begim orqali Ulug'bek Mirzoga, aniqrog'i Amir Temur silsilasiga borib taqaladi. Ko'chkunchi Sulton Abulxayrixonning sakkizinchi o'g'li bo'lib, uning eng ardoqli farzandlaridan edi. Suyunchi Sulton, Oqburun Sultonlar xonning bir onadan tug'ulgan ukalari edi.² Ko'chkunchixon otasi saroyida ta'lim-tarbiya oladi. Abulxayrixonning 1468-yili vafot etishidan so'ng Ko'chkunchixon, Suyunchi Sultonlar toj-u taxt uchun kurashlar paytida Movarounnahrda panoh topishga majbur bo'lishdi. Keyinchalik, Muhammad Shayboniyxonning Abulxayrixon davlatini tiklash chog'ida unga qo'shilib siyosiy faolyatini boshlashadi. Muhammad Shayboniyxon tomonidan Movarounnahr ga yurish arafasida Ko'chkunchixon Turkiston shahriga

¹ Акбар Замонов. Ўрта аср тарихий шахслари ҳайотининг айрим номалум саҳифалари. Ёджу инситути. Т.: 2020. 118б.

² Мухаммдиёр ибн Араб Қатағон. "Мусаххир ал-билод" (Мамлакатларнинг эгалланиши). Форс тилидан таржима: И. Бекжонов, Д. Сангирова. 23б.

hokim etib tayinlanadi. 1508-yili Movarounnahrda qozoq Suldonlari Ahmad va Jonkish Suldonlar hujumi arafasida Shohbekxon Ularga qarshi kurashga o'tlanadi,³ushbu ma'lumot tarixchi Muhammaddiyor ibn Arab Qatag'onning "Musaxxir al bilod" asarida quydagicha tafsiflanadi va unda Ko'chkunchixonning keynigi siyosiy faoliyat haqida quydagicha bayon etiladi: "Muhammadxon Shayboniy Xurason o'lkalarini ham Suldon Husayn Mirzo avlodlaridan tortib olgach, qozoq suldonlaridan Ahmad ila Jonkish Suldon Miyonqol va Samarqandga bosqin-chopqin uyushtirib, aholini qiyn ahvolga solib qo'ydi, Shayboniyxon shu sababli qozoq suldonlarini jazolash uchun Qozoq ustiga yurish qildi. Ahmad Suldonni o'ldirgach va ul g'ururlangan guruhni bosqin-chopqin bilan jazolagach muzaffar va g'olib ravishda qaytish jilovini ortqaga burdi. Turkiston viloyatiga yetishgach, lashkar dam olishi uchun bir necha kun ul mamlakatda isqomat nog'orasini qoqdi. Shundan Turkiston hukumati Ko'chkunchixon olib, unga Toshkent viloyatiga qarashli shahar va tumanlarni berdi..."⁴ Suyunchixo'ja esa Andijonga hokim etib tayinlanadi. Lekin, keyinchalik Suyunchixo'ja yana Toshkent hokimligiga qayta tayinlanadi.

1510-yili Marv yaqinidagi jangda Shayboniyxonni o'limidan so'ng Turondagi siyosiy vaziyat tubdan o'zgarib ketdi. 1510-yili Ko'chkunchixon Samarqandni idora eta boshladi, u Shayboniyxonni o'g'li Temur Suldon bilan birgalikda boshqargan. 1511-1512-yillarda Eron Safaviylari va Bobur Mirzoni birlashgan qo'shinlari Movarounnahrda hujum qildi. Davlat xavf ostida qoldi lekin, Ubaydulla Suldonning jonbozligi bilan Movarounnahrda Safaviylar zulmidan ozod etildi. 1512-yili Chingizxon yasoqi va turkiy udumga ko'ra an'analar asosida Ko'chkunchixon Movarounnahr xoni etib e'lon qilindi. Shayboniyxon davrining mashhur tarixchisi Xofiz Tanish Buxoriy Ko'chkunchixonni taxtga o'tirgan paytini quydagicha izohlaydi: "Ko'chkunchixon yosh jihatdan hammalaridan katta bo'lganiydan, uni xon (qilib) ko'tardilar va qolg'a, ya'ni valiahdlik Suyunchak Sultonga tegdi".⁵ Bu hol shundan dalolat beradiki, Ko'chkunchixon Shayboniyxon vafotidan so'ng, Abulxayrizodalar ichida eng yoshi ulug'i va kattasi hisoblangan. Ko'chkunchixon dashtiy va soddadil hukmdor bo'lgan. Tarixchi olimlar fikriga ko'ra u Samarqand taxtiga o'tirgan bo'lsada, uni Muhammad Temur ibn Shayboniyxon bilan birga idora etgan, bo'lsada u bilan ziddiyatga bormagan. Uning 1514-yil vafotidan so'ng Samarqand Ko'chkunchixon va uning avlodlariga mulk etib berilgan. Shuni ta'kidlab, o'tish kerakki Shayboniyxonni oliy hukmdori Ko'chkunchixon bo'lsada suyurg'ol mulklar unga soliq to'lab turish

³ Akbar Zamon. Buxoro xonligi. BayozT.: 2021. 30b.

⁴ Muhammaddiyor ibn Arab Qatag'on. "Musaxxir al-bilod" (Mamlakatlarning egalaniishi). Fors tili dan tarjima: I. Bekjonov, D. Sangirova. 153 b.

⁵ Xofiz Tanish Buxoriy. Abdullanoma (Sharafnoma shohiy). 1 qism. SharqT.: 1999. 61 b.

orqaligina bo'ysunishgan. Amalda ularning o'z qo'shinlari bo'lib, unga urush kezlarda Ubaydulla Sulton boshchilik qilgan. Bu holat shuni ko'rsatar ediki, Shayboniylarni ma'muriy markazi Samarqand hisoblangan bo'lsa, Ubaydulla Sulton bosh qomondon sifatida bo'lganligi va barcha harbiy yurishlarda ishtrok etganligi bois Shayboniylar harbiy bosh qarorgohi Buxoro bo'lgan. Bundan ko'rinadiki, Shayboniylar o'rtasidagi qo'sh hokimiyatchilik ildizlari aynan Ko'chkunchixonning taxtga o'trishidan boshlangan.

1507-yili Shayboniyxon tomonidan Hirot jommesida pul bosishga doir farmon berildi, ushbu kumush va mis tangalar mamlakat iqsodiyotiga sezilarli ta'siri ko'rsatdi. Biroq, Shayboniyxon vafotidan so'ng, mamlakatda ro'y bergan 15011-1512-yildagi siyosiy voqealar, 1512-yilda yuz bergan qish faslidagi qattiq sovuq dehqonchilikka tasir etmay qolmadi. Shu sababli, asosiy dehqonlardan tushadigan daromad xon xazinasiga kelishi kamayib ketdi. Mamlakatda narx navo o'sib ketdi, iqsodiyot izdan chiqdi, buni ustiga ham Buxoroda ham Samarqandda mis tangalarni zarb etilishi, Ubaydulla Sulton va Ko'chkunchixonlarning pullarini qadrsizlanishiga olib keldi. Vaziyat yagona kumush va mis tangalarni zarb etishni taqazo etar edi. Bu masalani hal etilishi qariyb o'n besh yilni o'z ichiga oldi, va nihoyat Ko'chkunchixon 1525-yilda Samarqand, Balx, Toshkent shaharlarida o'g'irligi 4,8 grammlik kumush tanga zarb etiradi, ushbu tangani miqdori kumush va mis qotishmasi orqali tayyorlangan. Tanga tarkibida 90 foiz kumush, 10 foiz mis qotishmasi bo'lgan.⁶ To'g'ri bu omil tangani biroz, qadrsiz ekanligini ko'rsatadi, biroq Ko'chkunchixon tangasi bozorda narx-navoni pasayishiga olib kelgan.

Ko'chkunchixon davrida Usmonli Sultoni Salim I Yovuz huzuriga elchi jo'natilgan biroq, bu elchilik Ubaydulla Sulton tomonidan jo'natilgan. 1515-yilda esa Turkiyadan elchilar kelgan, Shayboniylar bilan Safaviylarga qarshi ittifoq tuzish taklifini ilgari surishgan. 1528-yili Shayboniyxonni nevarasi Po'lad Sulton, Ko'chkunchixonni elchilari va Shayboniy malika Shayboniyxonni kelini Mehrixonim tomonidan elchilar jo'natiladi. Aynan Ko'chkunchixon davrida Boburiylar bilan savdo elchilik aloqalari ilk bor yo'lga qo'yila boshlangan. Keyinchalik, Boburiy Akbarshoh va Shayboniy Abdullaxonning munosabatlari ilig' bo'lishiga ham shu omil debocha bo'lgan.

Ko'chkunchixon dinparvar va oliyhimmat shaxs bo'lganligi, bejiz emas. Ona tomondan Mirzo Ulug'bekga nevara ekanligi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Ko'chkunchixon hukmronligi davrida Temuriylarni nodir qo'lyozmasi hisoblanmish, Sharafiddin Ali Yazdiyni " Zafarnoma " asarini o'zbek tiliga tarjima ettirishni

⁶ Akbar Zamon. Buxoro xonligi. BayozT.: 2021. 144-145b.

buyuradi. O'zi, esa madrasalarda tolibi ilmlar uchun astranomiya bilan saboq beradi. Ko'chkunchixon Shayboniylar tarixida rasman eng uzoq hukmdorlik qilgan shaxslardan biri hisoblanadi. 1529-yil ayrim manbalarda 1530-yil vafot etadi. Uning vafotidan so'ng qolg'a an'anasiga ko'ra o'g'li Abu Said Sulton taxtga o'tiradi. Taxt yoshi katta shaxsga o'tishi ham aynan Ko'chkunchixon davridan boshlanadi. Ko'chkunchixon o'z davrida dashtdan chiqqan soddadil hukmdori hisoblangan. Uning boshqaruvida, Samarqand poytaxt bo'lgan bo'lsada u ma'muriy markaz sifatida e'trof etiladi, harbiy markaz esa Buxoro hisoblangan. Ubaydullaxon rasman xon bo'lmasada, u barcha harbiy qo'shinlarga boshchilik qilgan. Bunda biz Ko'chkunchixonni harbiy mahorati yo'qligi uchun ayblay olmaymiz. Biroq, Ko'chkunchixon Shayboniylarni Xurasonga hukmdorligi davrida amalga oshirilgan yurishlarida ishtirok etdi va bu yurishlarda Xirot, Mashhad, Astrobod shaharlari egallandi. Aynan uning davrida garchi Ubaydulla Sulton tomonidan bo'lsa ham qisman Shayboniylar davrida tiklangan hududlar qo'lga kiritildi. Ko'chkunchixon hukmdorligi davrida Safaviylardan o'ch olish va Xurasonda o'z mavqeiini tiklash maqsadida Xurason hududiga olti marotaba harbiy yurishlar Ubaydulla Sulton tomonidan amalga oshirildi. Aynan bu hol Ko'chkunchixonni tashabusi bilan bo'lmagan bo'lsada, uning hukmdorligi davrida sodir bo'lganligi taqsiqga loyiqdir.

Foydalanigan manba va adabiyotlar ro'yhati.

1. Мухаммддиёр ибн Араб Қатағон. “Мусаххир ал-билод” (Мамлакатларнинг эгалланиши). Форс тилидан таржима: И.Бекжонов, Д. Сангирова. Б.430.
2. Хофи Таниш Бухорий. Абдулланом (Шарафномаи шохий). 1 қисм. Шарқ. Т.: 1999. Б.414.
3. Акбар Замонов. Ўрта аср тарихий шахслари ҳаётининг айрим номалум саҳифалари. Ёджу инситути Т.: 2020. Б.168.
4. Akbar Zamon. Buxoro xonligi. Bayoz T.: 2021. B.261.

